

JASVINDER SANGHERA: Shame. London: Hodder & Stoughton 2007. ISBN 978-0-340-92461-7. 289 sider. Pris: £13. Daughters of Shame. London: Hodder & Stoughton 2009. ISBN 978-0-340-96207-7. 290 sider. Pris: £7. Shame Travels. A Family Lost, A Family Found. London: Hodder & Stoughton 2011/2012 (pb.). ISBN 978-0-340-96209-1. 284 sider. Pris: £9.

„Hvordan kunne du gøre det? Du har kastet skam over os. På grund af dig kan jeg ikke gå i Derbys gader mere. Jeg kan ikke komme i gurdwara [sikhtempel] på grund af folks sladder. Folk spytter på mig. Du skal nok få, hvad du fortjener, for du har ødelagt din familie. Om nogle få måneder vil du og din chamar [kæreste] rulle rundt i rendestenen, og det fortjener I. Du vil blive til ingenting, ingenting! Hører du, hvad jeg siger? Jeg håber, at du får en datter, som gør mod dig, hvad du har gjort mod mig, for så vil du vide, hvordan det føles at have opdraget en luder. I vores øjne er du død!“ (Sanghera 2007:2-4). Sådan sagde Jasvinder Sangheras mor, da Jasvinder ringede hjem, efter at hun som 16-årig var løbet hjemmefra for at undgå et tvangsægteskab med en mand i Indien, som hun ikke kendte. Hun ønskede ikke den samme skæbne, som var overgået hendes ældre søstre. Hun havde, ligesom søstrene, forsøgt at tale sine forældre fra at gifte hende bort i så ung en alder, men forgæves. Hun så derfor ikke anden udvej end at flygte fra sit barndomshjem i Derby i England. Det gjorde hun i 1981 sammen med kæresten Jassey Rattu, der ligesom hun selv havde sikhbaggrund, og som hun efterfølgende blev gift med. Ifølge kastesystemtænkningen tilhørte han, som hendes mor hentyder til, de kasteløse, mens hun og hendes familie var jats, det vil sige jordejere. I 1985 blev datteren Natasha født. I 1991 forlod hun Jassey, og i 1993 blev hun gift med Rajvinder Sanghera, med hvem hun i 1993 fik datteren Anna og i 1997 sønnen Jordan. Efter Jasvinders ønske blev parret skilt samme år. Hendes mor døde i 1992 og faderen i 1999.

I sin første bog *Shame* fra 2007 fortæller Jasvinder Sanghera sin egen og dermed sin families historie. Hun beskriver også, hvordan hun var med til at grundlægge Karma Nirvana, et nationalt rådgivningssted, som støtter kvinder og mænd, der er berørt af æresrelaterede forbrydelser og tvangsægteskaber. Bogen blev en bestseller, og hendes arbejde i Karma Nirvana gjorde hende nationalt og internationalt kendt. Hun blev ekspertrådgiver i det britiske retsvæsen, ligesom hun i avisen *The Guardian* i 2011 blev udråbt til at være blandt de 100 mest inspirerende kvinder i verden.

Hendes anden bog *Daughters of Shame* fra 2009 sætter fokus på de mange skæbner, som hun har været i berøring med gennem sit arbejde i Karma Nirvana og sin omfattende foredragsvirksomhed. Det er chokerende og rørende læsning, samtidig med at det fremgår, at forandring er mulig. Det er dog også klart, at transformationer ikke kommer af sig selv. De kræver dels, at de mennesker, der

udsættes for eller har kendskab til vold i hjemmet og æresrelaterede forbrydelser, bryder tavsheden, og dels at myndighederne tager disse ulovligheder alvorligt. Det indebærer blandt andet lovgivningsændringer (Jasvinder har været involveret i ændring af lov vedrørende tvangsægteskab), og at frontpersonale såsom politifolk, socialarbejdere og sundhedspersonale klædes (bedre) på til at håndtere sådanne sager. De skal simpelthen have (mere) viden om fx kønsforhold, tvangsægteskaber, æresrelaterede konflikter og vold.

Bogens mange beretninger afslører, at begge køn deltager i såvel videreførelsen af patriarkalske strukturer og ærestænkning som i den transnationale sociale kontrol af og vold over for britisk-asiatiske unge. Skønt flertallet af de sager, som Karma Nirvana har været involveret i, drejer sig om kvinder, får stedet stadig flere henvendelser fra unge mænd, som rammes af social kontrol, tvangsægteskab, vold og udstødelse. Det har blandt andet ført til, at der i 2009 var to mandlige frivillige i Karma Nirvana, mænd, der selv har været igennem voldsomme oplevelser af denne art.

De unge kvinder har typisk været overbeskyttede, det vil sige yderst kontrollerede af deres familier og/eller ægtemænd. Når de skal stå på egne ben, er de derfor yderst sårbare, naive og skrøbelige, samtidig med at de har meget ambivalente følelser over for den familie, der har udøvet vold mod dem og/eller tvunget dem til ægteskab. At kunne tale med nogen, der har samme erfaringer som en selv, og som ikke er fordømmende, men tværtimod forstående og støttende, er utrolig vigtigt for at kunne etablere og fastholde et selvstændigt liv uden vold. Der er en overrepræsentation af britisk-asiatiske kvinder, der begår selvmord, ligesom mange gør skade på sig selv, fx ved „cutting“, det vil sige at skære i sig selv. På Karma Nirvana har man erfaret, at mænd, som udstødes af familien, ofte får misbrugsproblemer. Det er på denne baggrund, at Jasvinder får ideen til at danne et venskabsnetværk, som kan være solidaritetsskabende. På et stort møde med deltagelse af blandt andet en del af de mennesker, der har fået hjælp hos Karma Nirvana, blev det vedtaget at kalde netværket for Honour Network. Tanken er, at de, der har overlevet vold og såkaldt æresrelaterede forbrydelser, er de ærefulde, og forsamlingen blev enige om at omformulere og (gen)erobre ordet ære.

I sin tredje bog *Shame Travels* fra 2011 beskriver Jasvinder Sanghera sin første rejse til faderens landsby Kang Sabhu i Punjab i Indien – og til Indien i det hele taget. Alle hendes søstre havde moderen bragt til landsbyen for at blive gift, men da Jasvinder var flygtet hjemmefra og dermed var blevet udstødt af familien, havde hun aldrig været der. Det var først fem år efter, at Jasvinder havde forladt barndomshjemmet, at hun fik en vis kontakt med forældrene, og den var altid uregelmæssig og uforløst. Hun tog sig imidlertid af moderen, da hun var døende, men de fik aldrig talt seriøst om, hvad der var sket i fortiden. Efter moderens død hjalp hun også sin far på forskellig vis, fx med at ordne dokumenter fra

myndigheder og søge om forskellige former for økonomisk støtte. Da Jasvinder efter moderens død spurgte faderen, om han ville rejse med hende til landsbyen, som han havde fortalt hende så meget om, svarede han, at det var umuligt. Han kunne ikke tage hende med, for en sådan rejse ville udgøre en „shame travel“, en skamfuld rejse, fordi, som han forklarede, folk der ville finde ud af, hvad hun havde gjort. „Og når de gør det, vil din skam – din beztī – også ramme dem. Det kan jeg ikke deltage i“ (Sanghera 2012:7-8).

I 2010 tager Jasvinder imidlertid selv til Kang Sabhu. Den udløsende faktor for rejsen er, at hendes ældste datter Natasha skal giftes året efter med britisk-asiatiske Anup. Han kommer også fra en Punjab- og sikhbaggrund og er opvokset i England ligesom Natasha. Skønt kastetænkning ikke betyder noget for parret, nævner Jasvinder, at Anups familie befinder sig midt imellem chamar- og jatkasterne. Det unge par har mødt hinanden på en fælles arbejdsplads, og de har selv valgt hinanden. Skønt Natasha er opvokset i et hjem, der hverken har været præget af asiatiske eller sikhtraditioner, vil hun gerne have et traditionelt asiatisk bryllup. Det indebærer, at alle Anups familiemedlemmer vil deltage. Fra Natashas side vil der kun være hendes mor og søskende, for Jasvinders søskende ønsker selv efter disse mange år ikke at have kontakt med hverken Jasvinder eller hendes børn. Jasvinder leger med tanken om, hvor dejligt det ville være, hvis hun kunne få sin ældre halvsøster Bachanu, som bor i Indien, og som hun aldrig har mødt, til England for at deltage i brylluppet. Så kunne hun bidrage med alle de ritualer, der er knyttet til et sådant bryllup, men som Jasvinder aldrig har lært, fordi hun løb hjemmefra. En anden bevæggrund til at tage af sted er, at hun ønsker at opleve det land, som hendes forældre til deres dødsdag opfattede som deres hjem.

Hun rejser til Delhi sammen med Tony Hutchinson, som har været politimand i over 30 år. Han kontaktede Jasvinder, efter at han havde læst om hendes første bog i avisen. Bogen fik ham til at tænke over, om nogle af de sager, han havde været involveret i gennem årene, havde drejet sig om tvangsægteskab og æresdrab, uden at politiet var klar over det. Det førte blandt andet til, at han organiserede en konference for politifolk om tvangsægteskab, og at han i sit politidistrikt iværksatte Choice Line, en politinødtelefonlinje for unge kvinder med asiatisk baggrund. Anup støder til selskabet, inden de når frem til Kang Sabhu, for han har nemlig en onkel i den nærmeste større by. Hermed vil de tre have en familiebaseret støtte, kontakt med nogen, der har lokalkendskab, og en base, de kan ty til, hvis noget skulle gå galt. At rejse sammen med de to mænd udgør således en form for sikkerhedsforanstaltning, for Jasvinder ved ikke, hvordan hun vil blive modtaget i landsbyen. Hun ved ikke, hvor meget hendes familie ved om hendes „skamfulde“ handlinger, og hvordan de vil reagere på, at hun dukker op. Derfor er Natasha heller ikke med på turen, selvom hun gerne ville.

Jasvinders far kom første gang til Derby i 1951, hvor han blev til 1955. Han var tilbage i Punjab i to år og tog tilbage til Derby med sin anden kone og tre børn i 1957 – døtrene Prakash og Ginda og sønnen Balbir. Ligesom Jasvinder, der blev født i 1965, blev hendes andre søskende Robina, Yasmin og Lucy også født i England. Moderen blev gift med faderen, da hans første hustru, som var Jasvinders mors søster, døde i en ung alder og efterlod sig datteren Bachanu på knap et år. Traditionen bød, at han giftede sig med den afdøde kones søster, som var 15 år ved giftermålets indgåelse. Da Jasvinders mor ikke ville tage sig af Bachanu, voksede hun op hos sin mormor.

I den periode, hvor Jasvinders far var tilbage i landsbyen, arrangerede han Bachanus giftermål, så hun kom ikke med til England. Med undtagelse af Jasvinder er alle døtrenes giftermål arrangeret af forældrene, og ingen af døtrene havde nogen indflydelse på, hvem ægtemændene var, ligesom de ikke havde mødt dem, da de var i Indien. Kun sønnen Balbir, der siden sine teenageår havde været kæreste med en kvinde, der var halvt asiatisk og halvt hvid (Jasvinders udtryk), fik lov til selv at vælge hende som ægtefælle. Balbir var jo trods alt en dreng, „og drenge blev altid behandlet anderledes [end piger] i vores samfund“ (Sanghera 2012:30). Ingen af disse ægteskaber er dog lykkelige: Søstrenes mænd er dominerende, og nogle voldelige (fysisk og psykisk) og/eller har et alkoholmisbrug. Et par af ægtemændene er brødre, og en anden er fætter til en af disse brødre. Flere af søstrene er blevet skilt og gift igen. Heller ikke broderen Balbirs ægteskab er vellykket.

I 1989 begik Jasvinders søster Robina selvmord ved at sætte ild til sig selv. Det var et mistænkeligt dødsfald, men sagen, som Jasvinder rejste, faldt på grund af bevisets stilling. Da søsterens mand var til stede under dødsfaldet, undrer Jasvinder sig over, hvorfor han ikke kunne forhindre eller stoppe søsterens handling. Robina, der havde været gift med en voldelig mand, som forældrene havde valgt, var blevet skilt, og hun havde derefter indgået et kærlighedsægteskab. Denne mand var imidlertid også voldelig, krævende og utro, så Robina ville skilles. Det ville hendes forældre, især moderen, ikke acceptere. Begrundelsen var dels, at Robina selv havde valgt manden, og dels, at hun skulle tilpasse sig ham og holde ud. Den besked havde de andre søstre, hvis ægteskaber heller ikke var lykkelige, også fået. Moderen holdt altid med svigersønnerne og sagde: „Mænd er ligesom en gryde varm mælk. Når den er ved at koge over, er det dit job som kvinde at puste på den og køle den ned“ (Sanghera 2012:24).

Skønt begge havde lønarbejde, lærte moderen aldrig engelsk, mens faderen fik lært det i et omfang, så han kunne klare sig i hverdagen. Familiens omgangskreds bestod af mennesker i det lokale sikhmiljø, og det var ikke velset at have med hvide englændere at gøre. Der rådede den opfattelse, „at det værste, man kan sige

til en asiatisk pige, er, at hun opfører sig som en hvid person. Vi måtte ikke blande os med hvide mennesker, fordi mor sagde, at de ikke havde nogen moral eller selvrespekt. Hun sagde, at hvide var beskidte mennesker med dårlige manerer“ (Sanghera 2007:7).

Jasvinder reflekterer over, hvor stor en omvæltning det må have været for moderen at komme til England, og hvor ensom hun må have været. Moderen havde aldrig været uden for landsbyen før. Hun havde været omgivet af sin familie, og her havde hun følt sig tryk. Før hun kom til Derby, havde hun aldrig set et rigtigt toilet, hun havde kun kendt til udendørskøkkener, og hun vænnede sig aldrig til vestlige møbler: „Når jeg tænker tilbage på mor, ser jeg hende siddende på gulvet med benene over kors i gang med at pille løg“ (op.cit.15).

Religion spillede en stor rolle for moderen. Hun kom i templet nærmest hver dag, mens faderen sjældent ville med. Religion betød ikke noget for ham, og han drillede sin kone ved at sige, at hun og andre jo blot brugte tiden i templet til at sladre. Det fremgår af beskrivelsen af moderen, at hun var meget optaget af familiens ære og omdømme (*izzat*), og at det prægede hendes opdragelse af døtrene. Hun opdrog dem til at blive gode hustruer og svigerdøtre, som var respektfulde, underdanige og gode til at lave mad. De skulle med andre ord have et godt „ægteskabs-cv“. Hendes rolle og placering i det lokale etniske minoritetsmiljø i Derby og i landsbyen, som hun besøgte hvert år, var styret af et ønske om at (be)skytte og styrke sin egen status. Moderen var den dominerende i kernefamilien, mens faderen var en stille type, der gjorde, hvad hans kone sagde. Forældrene sad aldrig sammen med børnene og spiste. Der var ingen omsorgsfuldhed eller kærtegn mellem forældrene, de sov ikke i samme rum, og de talte meget lidt sammen. Skønt de fik syv børn, virkede deres samliv som et praktisk arrangement uden en følelsesmæssig forbundethed, skriver Jasvinder i sin første bog (op.cit.6).

Af *Shame Travels* fremgår det, at Jasvinder ved at tale med Bachanu bliver klogere på forældrenes relationer, valg og handlinger. Som læser undrer jeg mig alligevel over forældrenes adfærd: Hvorfor kunne moderen ikke forestille sig et andet liv for sine døtre end det, der lignede hendes eget? Forældrenes ægteskab virker ikke særligt vellykket endsige lykkeligt. Måske havde hun aldrig oplevet et godt ægteskab? Da hun var døende, og Jasvinder tog sig af hende, fortalte Jasvinder sin mor, at hun ville skilles fra sin (anden) mand, fordi hun ikke elskede ham mere. Moderen spyttede forarget ordet „kærlighed“ ud. Skønt Jasvinder higer efter forældrenes forståelse og omsorg, er hun meget tilbageholdende med at kritisere dem. Det fremgår dog implicit, at hun er kommet til den erkendelse, at moderen (mis)brugte religionen til at tvinge døtrene til ægteskab, og at hendes egen status og ære lå hende mere på sinde end døtrenes velbefindende.

Jasvinder giver en øm beskrivelse af faderen, som hun tydeligvis havde et godt forhold til som barn. Hver lørdag tog de sammen til familiens kolonihave, og han fortalte om sin barndom og ungdom i landsbyen. Hvorfor er faderen så tilbageholdende i forhold til døtrenes skæbner? Hvorfor går han ikke imod sin kones ønske om at tvangsgifte døtrene i så ung en alder? Hvorfor satser forældrene ikke på at give børnene en uddannelse? (Jasvinder er, så vidt det fremgår, den eneste, der har fået uddannelse). Mens moderen var i Indien hvert år, var faderen kun tilbage i sin landsby én gang efter at være flyttet til England med familien. Begge havde ringe kontakt til det omgivende samfund, det samfund, som de tilbragte størstedelen af deres liv i, og som deres børn er opvokset i. Deres tankegang var præget af en dem og os-tænkning, der bidrog til, at hverken de eller deres børn blev integreret i det engelske samfund. Tankegangen førte også til døtrenes tvangsægteskaber, ifølge Jasvinder. Denne udlægning støttes af en mandlig psykolog, der er tilknyttet en ngo i New Delhi, der tager sig af mennesker, som har været udsat for traumatiske oplevelser. Jasvinder besøger stedet, fordi det tager imod britisk-asiatiske kvinder (og mænd), som fx er blevet snydt eller tvunget af familien til at tage med til Indien for at indgå ægteskab. Psykologen taler om et „fastfrosne værdier-syndrom“, det vil sige, at mennesker, der migrerede fra Indien til England for 40-50 år siden, har forsøgt at fastholde den livsform og de værdier og normer, de kendte fra hjemlandet: „Når børnene når puberteten, føler forældrene, at de må afskære de unge fra kontakt med det omgivende samfund. Det er på dette tidspunkt, at fastfrosne værdier-syndromet er mest markant, for her tvinges disse værdier i bogstavelig forstand på den enkelte“, fortæller han (Sanghera 2012:55). Disse processer foregår ofte meget subtilt, og de unge (kvinder) har yderst vanskeligt ved at sige fra over for forældrenes ønsker, krav og valg. I samtalen med psykologen står det klart for Jasvinder, at hendes forældre, skønt de var underlagt, hvad man kan kalde et patriarkalsk kønsrelationsregime, i sin tid havde et valg: De kunne have undladt at tvangsgifte deres døtre, men sådan valgte de ikke.

Jasvinders rejse til Indien skaber både kontinuitet og forandring i hendes liv. De familiemedlemmer i Indien, som hun opsøger, giver udtryk for, at det er hendes forældre, der har gjort noget skamfuldt ved at tvinge hende – og hendes søstre – til ægteskab. Og andre, både professionelle, religiøse ledere og almindelige mennesker, som Jasvinder møder på sin rejse, har samme holdning. Hun understreger dog, at skønt de mennesker, som hun talte med i Indien, ikke syntes, at hun havde gjort noget skamfuldt ved at flygte fra et tvangsægteskab, er det ikke ensbetydende med, at kvinder ikke stadig udsættes for tvangsægteskab og strenge sanktioner, hvis de gør modstand mod det. Det afspejles blandt andet i, at der regelmæssigt står historier i indiske aviser om mishandling af og drab på kvinder, som kan relateres til en æresrelateret tankegang.

I alle tre bøger beskrives en lang række tavsheder, hemmeligheder og løgne, som flourer ikke blot i Jasvinders familie, men i de mange individuelle historier, som præsenteres. Jasvinder Sanghera har alle årene kæmpet for at opnå accept af sine valg og sit liv fra sine søskende, men forgæves. I *Shame Travels* kommer hun til den erkendelse, at den accept vil hun aldrig opnå, og at hun på nuværende tidspunkt heller ikke ønsker det. Hun er nemlig ikke mere den person, hun var tidligere. Hun beskriver lignende erfaringer blandt kvinder, der har været udsat for mishandling og tvang fra familien.

Bøgerne er skrevet i en ligefrem, beskrivende stil, hvor der indgår direkte tale og dialog mellem de involverede personer. Genren ligger tæt på romanen og består af situationsbeskrivelser kombineret med Jasvinders tilbageblik og refleksioner. Det, at man følger Jasvinder Sangheras liv og dermed hendes familie over tre årtier, giver et unikt indblik i familiodynamikker og -processer over tid. Første og tredje bog sætter fokus på hendes egen historie, mens der i den anden bog præsenteres et større antal kvinde- og mandeskæbner. I *Shame Travels* trækkes tråde til de to foregående bøger, så en læser vil godt kunne følge med uden at have læst de to første bøger. Det vil jeg dog varmt anbefale, at man gør, for tilsammen giver de et enestående „indefraperspektiv“, som antropologer og andre, der ønsker at forstå dynamikker vedrørende migration, kønsmagt, ære og skam, kan lære meget af.

Ligesom krisecentre og andre instanser i Danmark, der støtter voldsramte kvinder, kæmper Karma Nirvana også med økonomiske problemer. Skønt stedet har fået megen omtale gennem årene og har modtaget offentlig økonomisk støtte, ligesom Jasvinder Sanghera har modtaget flere priser for sit arbejde (fx den prestigefyldte Woman of the Year i 2007), måtte centret i en periode indskrænke sine aktiviteter betragteligt på grund af manglende finansiering. Stedet var lukningstruet, hvilket blandt andet en velhavende asiatisk mand blev opmærksom på. Efter at have sikret sig, at stedet og dets medarbejdere er pålidelige (det er nemlig langtfra altid tilfældet med private organisationer, som Jasvinder påpeger), støtter han anonymt Karma Nirvana økonomisk, således at dets fremtid er sikret nogle år frem. Han har også bidraget til professionalisering af arbejdet ved fx at få ansat en fundraiser. Skønt der er flest kvindelige medarbejdere, er der som nævnt også to mandlige frivillige. Stedet er således et eksempel på et succesrigt samarbejde mellem kvindelige og mandlige forandringsaktører med britisk-asiatiske rødder. Deres arbejde illustrerer, at der er mennesker i etniske minoritetssamfund, der ønsker at bidrage til transformation af såvel mentalitet som kønskultur, således at kvinder (og mænd) kan opnå fuldt seksuelt medborgerskab, det vil sige have råderet over deres krop, følelser og seksuelle relationer og dermed have adgang til valg af egne relationer, erfaringer og identitet.

I 2011 var Jasvinder Sanghera hovedtaler på en dansk konference om æresrelateret vold. Hun skrev følgende dedikation i *Daughters of Shame*, som jeg købte ved den lejlighed: „These are the stories of the many silent. My hope is that you also break the silence“/„Dette er de mange tavsers historier. Det er mit håb, at du også bryder tavsheden”.

Yvonne Mørck
Lektor på Institut for Samfund og Globalisering
Roskilde Universitet

RIKKE ANDREASSEN & ANNE FOLKE HENNINGSSEN: Menneskeudstilling. Fremvisninger af eksotiske mennesker i Zoologisk Have og Tivoli. København: Tiderne Skifter 2011. 312 sider, rigt illustreret. ISBN 978-87-7973-473-9. Pris: 299 kr.

Bogen *Menneskeudstilling* handler om de udstillinger af eksotiske mennesker, der fandt sted i Danmark over en 30-årig periode fra slutningen af 1800-tallet. Fra 1878 til 1909 var der mindst 50 folkekaravaner, som de også blev kaldt, på udstilling i Tivoli og andre forlystelsesparker, i cirkusser og i Zoologisk Have i København. Den danske befolkning blev præsenteret for et bredt udsnit af eksotisk anderledeshed i form af nubiere, beduiner, dinkaer, ashantier, kirgisere, lapper (samer), singhalesere, indere, kinesere, japanere, samoanere, prærieindianere og ikke mindst indfødte australiere, som blev annonceret som australske kannibaler eller slet og ret kannibaler. Nogle af de udstillede folk optrådte først og fremmest som sig selv, mens andre blev annonceret som fx artister. På den tid havde den brede danske befolkning ikke nogen erfaring med fremmede folkeslag, og det var de færreste beskåret at rejse ud i verden, så folkekaravanerne var umådelig populære til omkring 1900, hvor de i stigende grad blev kritiseret for manglende autenticitet. De udstillede folk viste sig undertiden at have gjort det til en levevej at være rejsende i kultur og kom altså ikke direkte hjemme fra landsbyen. Carl Hagenbeck, der ejede dyreparken i Hamborg, var idemanden bag karavanerne, som rejste rundt i Europa.

Bogen består af seks kapitler og indledes med „De vilde på udstilling“, der er tænkt som en introduktion til materialet, til udstillingerne og til gennemgående teorier og begreber. Kapitel 2, der hedder „Kannibalerne kommer“, har fokus på forholdet mellem racevidenskab og folkeudstillinger. Kapitel 3 ser under overskriften „Kineserne strejker“ på de udstillede som subjekter og objekter, mens kapitel 4 „Send dejlige damer, men ikke for mange dejlige mænd“ ser på seksualiseringen af det eksotiske. Kapitel 5 „Ægte vilde“ fokuserer på udstillingerne som populærvidenskab og inddrager også spørgsmålet om autenticitet. I kapitel 6